

УДК 354:328.185

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-4\(18\)-517-527](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-4(18)-517-527)

Прокопова Ольга Петрівна кандидат педагогічних наук, доцент, Заклад вищої освіти «Подільський державний університет», м. Кам'янець-Подільський, 32300, тел.: (097) 130-82-92, <https://orcid.org/0000-0002-2108-0009>

Ляска Оксана Петрівна кандидат психологічних наук, доцент, Заклад вищої освіти «Подільський державний університет», м. Кам'янець-Подільський, 32300, тел.: (067) 912-13-39, <https://orcid.org/0000-0001-6943-8957>

Голіней Василь здобувач вищої освіти освітньо-наукового ступеня «доктор філософії» зі спеціальності 015 «Професійна освіта», Заклад вищої освіти «Подільський державний університет»

ІННОВАЦІЙНА СКЛАДОВА У ВИЩІЙ ОСВІТІ: МЕТОДО-ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ТА ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ

Анотація. Сучасний стан суспільства характеризується тим, що багато галузей людської діяльності, в тому числі й освіта, значною мірою розвиваються за рахунок впровадження різних інновацій. Хоча інновації та освіта мають багато спільного, впровадження інноваційних методів в освіту йде надто важко.

Це пов'язано з тим, що інновації, як виробництво нових ідей та їх впровадження в життя суспільства, перебувають у складних, суперечливих відносинах із соціальним інститутом освіти, який, за своєю суттю, консервативний.

Специфіка процесу передачі знань полягає у необхідності забезпечення певної стійкості, незмінності. У викладача має бути віра в те, що знання, котрі передаються є сталими.

У цьому полягає внутрішній конфлікт інститутів інновації та освіти. Інститут інновацій часто схильний дистанціюватися від інституту освіти. Науковці зазвичай відстають від науки, а чимало світил науки завжди були самоуками.

Про інноваційні підходи, напрямки, методи, форми та прийоми опубліковано безліч робіт у різних наукових та науково-популярних виданнях. Автори пропонують досить велику кількість інновацій або, на їхній погляд, варіантів реалізації інноваційної діяльності в закладах вищої освіти (ЗВО). Окремі педагогічні журнали подекуди сортують статті за критерієм інноваційності, відкидаючи ті, які є не зовсім інноваційними.

На широкому теоретичному та практичному матеріалі охарактеризовано сутність поняття «інновація в освіті», методологічні та теоретичні підходи в

інноваційній сфері освітнього процесу та їх практична реалізація в сучасній вищій освіті. Доводиться, що особливу цінність мають методологічні уявлення про інновації в освіті – інноваційні процеси в освіті, інноваційну динаміку та нові знання тощо. Зазначено, що інновації в освіті можна запровадити через форми та методи навчання, а також інноваційні технології. У полеміці з багатьма авторами констатується, що педагогічною інноватикою можна вважати більш глибоке і широке нововведення, що призводить до реалізації стрижневої інноваційної ідеї. Висновок підтверджується кількома прикладами із власних досліджень та наукових пошуків інших авторів.

Ключові слова: освітній процес, інновація, інновація в освіті, методологічні й теоретичні інноваційні підходи, інноваційні технології, інноваційні методи і прийоми.

Prokopova Olga Petrivna Candidate of pedagogical sciences, associate professor, Institute of Higher Education "Podilskyi State University", Kamianets-Podilskyi, 32300, tel.: (097) 130-82-92, <https://orcid.org/0000-0002-2108-0009>

Lyaska Oksana Petrivna Candidate of psychological sciences, associate professor, Institute of Higher Education "Podilskyi State University", Kamianets-Podilskyi, 32300, tel.: (097) 912-13-39, <https://orcid.org/0000-0001-6943-8957>

Goliney Vasyl Graduate of higher education with an educational and scientific degree "Doctor of Philosophy" from the specialty 015 "Professional Education", Higher Institution of education "Podilskyi State University"

INNOVATIVE COMPONENT IN HIGHER EDUCATION: METHODO-THEORETICAL APPROACHES AND PRACTICAL IMPLEMENTATION

Abstract. The current state of society is characterized by the fact that many areas of human activity, including education, are largely developing due to the introduction of various innovations. Although innovation and education have a lot in common, the implementation of innovative methods in education is too difficult.

This is due to the fact that innovation, as the production of new ideas and their introduction into the life of society, is in a complex, contradictory relationship with the social institution of education, which is inherently conservative.

The specificity of the process of knowledge transfer lies in the need to ensure certain stability, immutability. The teacher must have faith that the knowledge that is imparted is permanent.

This is the internal conflict of the institutes of innovation and education. The Institute of Innovation often tends to distance itself from the Institute of Education.

Scientists usually lag behind science, and many luminaries of science have always been self-taught.

Many works on innovative approaches, directions, methods, forms and techniques have been published in various scientific and popular scientific publications. The authors offer a fairly large number of innovations or, in their opinion, options for the implementation of innovative activities in higher education institutions (HEIs). Some pedagogical journals sometimes sort articles according to the criterion of innovation, discarding those that are not quite innovative.

Based on broad theoretical and practical material, the essence of the concept of "innovation in education", methodological and theoretical approaches in the innovative field of the educational process and their practical implementation in modern higher education are characterized. It is proven that methodological ideas about innovations in education are of particular value - innovative processes in education, innovative dynamics and new knowledge, etc. It is noted that innovations in education can be introduced through the forms and methods of education, as well as innovative technologies. In a polemic with many authors, it is stated that pedagogical innovation can be considered a deeper and broader innovation that leads to the implementation of a key innovative idea. The conclusion is confirmed by several examples from own research and scientific research of other authors.

Keywords: educational process, innovation, innovation in education, methodological and theoretical innovative approaches, innovative technologies, innovative methods and techniques.

Постановка проблеми. Під інноваціями у сфері освіти розуміють усе, що пов'язане із впровадженням у практику передового педагогічного досвіду. Завжди навчально-виховний процес спрямований на передачу здобувачам (учням) знань, умінь, навичок, на формування особистості, громадянськості. Зміни, що продиктовані часом, пов'язані зі зміною ставлення до навчання, виховання, розвитку.

Інноваційні технології в освіті дають можливість регулювати навчання, підвищуючи ефективність навчально-виховного процесу. Інноваційна поведінка не пропонує здобувачеві просто пристосуватися до нових умов навчальної взаємодії, вона має на меті сформувати власну індивідуальність, саморозвиток. Важливо розуміти, що інноваційна освіта є насамперед способом виховання гармонійної особистості. Педагогічні інновації не повинні нести здобувачам готові шаблони, інновації у сфері освіти спрямовані на підвищення інтелектуального рівня вихованця. І педагог, який позбувся «комплексів», психологічних бар'єрів, має стати повноцінним учасником інноваційних перетворень.

Метою інноваційної діяльності педагога – є зміна особистості студента порівняно з традиційною системою. Ці зміни стають можливими через впровадження в освітню діяльність нових дидактичних та виховних програм.

Розвиток уміння знаходити мотивацію своїм діям, самостійно орієнтуватися в одержаній інформації, формування творчого нешаблонного мислення, розвиток здобувачів за рахунок максимального розкриття їх природних здібностей, використовуючи новітні досягнення науки та практики – основні цілі освітньої інноваційної діяльності.

Загальновідомо, що сучасна традиційна освіта передбачає перевантаження навчальних дисциплін надмірною інформацією. В інноваційній освіті, управління навчально-виховним процесом організовано в такий спосіб, що педагог виконує роль тьютора (наставника). Пріоритетним завданням інноваційної освіти стає освоєння аналітичного мислення, саморозвиток, самовдосконалення. Для оцінки якості знань під час використання інноваційних технологій навчання можуть залучатися експерти – фахівці, які можуть оцінити інноваційні програми.

Якщо педагог звик лише до виконання поставлених завдань і правил, його інноваційні здібності втрачаються. Стандартизація поведінки та внутрішнього світу педагога супроводжується тим, що у його діяльності дедалі більше значне місце посідають інструктивні розпорядження. У свідомості накопичується більше готових зразків педагогічної діяльності. Це призводить до зниження творчої активності. Саме тому одним із найважливіших напрямів діяльності керівників освітніх закладів є аналіз та оцінка введених педагогічних інновацій та інноваційних технологій, створення умов для їх успішної розробки та застосування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових джерел дозволив нам установити, що теоретичне обґрунтування освітніх інновацій стали можливі завдяки вивченню здобутків С. Шацького, А. Макаренка, К. Ушинського, В. Сухомлинського та інших педагогів, сучасних філософських та історичних робіт у сфері освіти. Проблеми інноваційної діяльності у навчально-виховному процесі досліджують вітчизняні науковці: І. Бех, І. Богданова, В. Бондар, І. Дичківська, О. Козлова, О. Савченко, В. Сагарда, В. Химинець, О. Хомерікі, О. Цокур, Н. Шиян та ін.. Філософське осмислення педагогічних інновацій розглянуто у працях вітчизняних та зарубіжних науковців-педагогів: В. Андрущенко, І. Зязюн, Б. Корольов, В. Кремень, В. Луговий, В. Лутай, М. Окса, К. Ангеловські, Дж. Бассет, Н. Батлер, Б. Вульфсон, М. Кларін, В. Келлі, Е. Кох, Є. Ляска, Е. Роджерс, Г. Селевко, В. Сластьонін, Н. Юсуфбекова та ін.. дослідників. Проте недостатньою залишається увага науковців до реалізації освітніх інновацій у вищих навчальних закладах, особливо у системі вищої освіти, теоретичного аналізу освітніх інновацій та їх реалізації у вищій педагогічній школі України.

Мета статті – теоретичний аналіз освітніх інновацій та їх практична реалізація у вищій школі України.

Аналіз дослідження О. Попової дозволяє [8] нам стверджувати, що нова галузь наукового знання – педагогічна інноватика – містить такі складові:

- 1) педагогічна неологія (створення інновацій в системі освіти);
- 2) методологія сприйняття, оцінки та інтерпретації нового в соціології, дидактиці, психології і менеджменті;
- 3) технології та досвіду практичного застосування освітніх інновацій.

Першочерговим завданням інноваційного розвитку освіти є розроблення європейської інноваційної освітньої стратегії країни [11].

Виклад основного матеріалу. Звернемося до сучасних трактувань поняття «інновації в освіті» та її сутності в науковій літературі.

1. Найцікавішими нам видаються методологічні уявлення про інновації в освіті.

Відома дослідниця у галузі андрагогіки та проблем безперервної освіти М.Т. Громкова в одній зі своїх статей розглядає саме методологічні підходи в сучасній професійній освіті [2]. Авторка стверджує, що «спрощене уявлення про системний підхід є базовою методологічною проблемою для науково-педагогічної спільноти» [2, с.70]. Найбільш прийнятним, на думку М.Т. Громкової, є компетентнісний підхід, при якому з позицій вибору компетенцій у логіці впровадження інновацій у підготовку фахівців потрібен підбір відповідного змісту та методів навчання на основі виділення модулів як «системно поданої інформації, призначеної для засвоєння у процесі усвідомлення її актуальності та практичної значущості» [2, с.70]. Дослідниця вважає, що суть інноваційних процесів у професійній освіті виявляється тоді, коли викладач, будучи компетентним, будує моделі паритетних відносин і соціального партнерства, тобто бере на себе низку функцій, у тому числі функції організатора, методиста, психолога, управлінця, педагога та ін. [2, с. 73]. У кожен компонент інноваційної діяльності цей викладач має закладати інноваційні підходи (мету, зміст, розвиток здібностей, методи). Впровадження інновацій характеризує головний показник якісної освітньої діяльності [2, с. 74-75].

У дослідженні М.В. Лисенка методологічні та теоретичні питання впровадження інноваційної діяльності безпосередньо співвідносяться з технологією випереджуючого навчання у вищій школі. Вчений висловлює думку про те, що вища школа готує випускників не тільки до вирішення професійних питань, а й до тих проблем, з якими людство може зіткнутися в майбутньому. Цього можна досягти лише за допомогою впровадження освіти, що базується на інноваційній динаміці та нових знаннях [7]. Так, М. Лисенко оперує в цьому аналізі трьома відносно новими поняттями б

– «інноваційна динаміка» (послідовність перетворення знань у технічну чи соціальну реальність)⁴

- «інноваційне мислення» (здатність викладача вищої школи до розробки механізмів та методів його формування)⁴

- «самоменеджмент» (активна мотивація здобувача у навчанні, відображення в навчальному процесі повного циклу професійної діяльності).

У статті Ж.Л. Цауркубулі, присвяченій використанню інноваційних технологій у формуванні освітнього процесу в ЗВО, описано процесуальний підхід, що широко використовується в освітньому менеджменті [3]. Під інноваціями Ж.Л. Цауркубулі розуміє процес вдосконалення, впровадження та практичного використання в роботі передових технологій, інформаційних технологій, сукупності методів, прийомів та засобів навчання. Автор праці описує умови, за яких можливе впровадження інновацій:

- а) створення конкурентоспроможної атмосфери;
- б) професійне зростання викладача, його творчий пошук;
- в) використання нових способів та засобів передачі інформації;
- г) оптимізація навчального процесу (при цьому інноваційні зміни мають бути досить значними для того, щоб змінити докорінно хід навчального процесу);
- д) впровадження інновацій за рахунок резервів самого ЗВО;
- е) опір на новостворені філософські основи освіти;
- є) якісна зміна особистості здобувача.

Разом із тим зацікавлений читач практично не знаходить у цій статті нічого нового, оскільки автор назвав лише такі технології, як перевірка знань того, хто навчається на комп'ютері із застосуванням тестів; телекомунікаційні проекти; викладання на основі комп'ютерних презентацій; дистанційна освіта; створення в ЗВО центру подальшої освіти тощо. Всі ці нововведення нагадують швидше досвід усіх успішно працюючих сучасних ЗВО.

2. Значна група авторів намагається внести інноваційні зміни через форми та методи навчання, у низці випадків ще недостатньо широко застосовуються в педагогіці.

Окремі педагоги-науковці розглядають роль інноваційних методів в умовах економіки знань. Інноваційні підходи після аналізу загальних тенденцій розвитку освітнього процесу зведені до трьох форм, щодо нових для педагогіки в цілому та педагогіки вищої школи, приватних методик: робота у малих групах, аналіз навчальних ситуацій та проблемне навчання. У статті названо також методи дистанційної підтримки навчання здобувачів у режимі онлайн, використання засобів мультимедіа, системи інтерактивного тестування. Все це автори відносять до так званої економіки знань, не розкриваючи сутності даного поняття [4]. На наш погляд, такий розгляд інновацій далеко не завжди призводить до перебудов в освітньому процесі, оскільки впроваджуються лише певні методи та прийоми, які не надають належного забарвлення його глибинної інноваційної перебудови в ЗВО.

Більш упорядкований погляд на проблему за рахунок розгляду досить органічного зв'язку інноваційних методів та освітнього процесу у вищій школі викладає Є.Л. Федотова. Інноваційно-освітня діяльність у публікаціях вченого співвідноситься з впровадженням технологій проблемного, дистанційного, модульного, контекстного та дистанційного навчання через інноваційні

методи проєктів, дослідні методи тощо. Крім того, Є.Л. Федотова виявила деякі закономірності при аналізі теорії та практики навчального процесу:

- а) зростання інноваційного компонента у змісті та методах навчання;
- б) прискорення процесів застарілих знань і, відповідно, фундаменталізації освіти, що призводить до його динамічного оновлення;
- в) перехід від приватних інноваційних моделей до інтегрованих кластерних інновацій.

У роботах дослідника коротко охарактеризовано три методи навчання, що відрізняються рівнем їх інноваційності, – пасивні, активні та інтерактивні [6].

Зазначимо, що багато вітчизняних авторів практично будь-який метод або прийом, який використовується в ХХ і ХХІ століттях у педагогіці вищої школи, намагаються зарахувати до інноваційних. На наш погляд, навряд чи сам по собі метод (прийом) складає вже готову інноваційну технологію навчання в школах різних рівнів. Технологія, як правило, базується на фундаменті узагальнених концепцій – особистісно орієнтованої, проблемної, індивідуально-типологічної та ін.

Навчання є інтегративною сукупністю (і навіть систему) обраних викладачем форм, методів і прийомів певної технології. Однак часто ми забуваємо про те, що інноваційні підходи вимагають вмілої зміни технології навчання на суб'єктивно новому змісті освіти, тобто «родзинка» інноваційності полягає в перетворенні педагогічної реальності в частині змін в освітньому процесі, в якому головні суб'єкти та їх навчальна діяльність є справді творчими.

Для цього нами розроблено та апробовано технологію створення та вирішення якісних завдань, що дозволяє суттєво посилити інноваційну складову практично будь-якого методу або прийому. Інший педагог з тим же ступенем ефективності може використовувати у вищій школі класичне наукове дослідження, метод проєктів, що має досить багату історію і т.п. [6]. Відтак зроблено висновок про те, що інноваційність всього змісту освіти підвищується за рахунок вмілого застосування інформаційних технологій.

3. У деяких аналізованих нижче публікаціях, предметом аналізу є приватно-педагогічні або приватно-методичні підходи, що відображають певні сторони інноваційного освітнього процесу в ЗВО. Так, чимало науково-педагогічних працівників описують застосування інноваційних технологій з метою підвищення якості навчання в ЗВО шляхом розробки концепції та стратегій розвитку освіти на основі проєктування нових моделей навчання, оволодіння практикою використання інтегративних технологій.

Навряд чи можна заперечувати ефективність методичних прийомів маркування тексту лекцій тим, хто навчається для оптимізації освітнього процесу в ЗВО (під час їх використання здобувачеві пропонується відзначити те, що йому вже відомо; протистоїть його уявленням; є цікавішим і несподіваним; вимагає продовження роботи для того, щоб дізнатися більше).

Однак вважати це інноваційною цілісною характеристикою всього освітнього процесу не варто, адже не будь-який зміст освіти вимагає маркування тексту (введення теорем, законів; простий інформаційний матеріал, призначений для запам'ятовування тощо).

Розглядаючи публікацію Є.В. Бистрицької щодо визначення педагогічної інноватики як науки, що вивчає процеси розвитку практики освіти за рахунок введення до неї певних компонентів, яких у ній раніше не було, або заміни вже існуючих на більш досконалі [1]. На жаль, у подальших міркуваннях авторів педагогічна інноватика зводиться до окремого випадку застосування кейс методу.

4. Полемізуючи з авторами багатьох публікацій, ми все ж таки вважаємо педагогічною інноватикою ширше і глибоке нововведення, яке змінює освітній процес кардинально. Прикладом такого нововведення є підручники з педагогіки В.І. Андрєєва. На відміну від багатьох інших авторів подібних робіт В.І. Андрєєв розробляє методологічні, філософські, загальні та приватні основи педагогіки, що є стрижневою ідеєю творчого саморозвитку. Таким чином, навчальний курс спрямований на реалізацію центральної ідеї, яка присутня в кожному розділі або темі, що вивчається. Здобувач і викладач ЗВО, а також сам освітній процес у даній дидактичній системі - це об'єкти і суб'єкти, що творчо розвиваються.

До такого роду інноваційних робіт можна віднести також монографії, підручники та посібники А.В. Хуторського. Наприклад, у монографії А.В. Хуторського з дидактичної евристики викладено теорію та технологію креативного навчання з філософськими та методологічними підставами, змістом, формами та методами евристичного навчання, що вимагають інноваційної перебудови освітньої системи на базі осмислення того, що творча природовідповідність є продуктом його культурної сутності [10].

До інновацій в освіті та вихованні можна віднести ідеї, викладені у монографії Є.М. Рангелової (Болгарія). Робота присвячена методології, теорії та методиці превентивної педагогіки як галузі педагогічного знання. Захопившись ліквідацією наслідків девіантної та делінквентної поведінки дітей, молоді та дорослих, ми забули про те, що превентивна педагогіка забезпечує формування у школярів стійкості до асоціальних проявів у суспільстві шляхом запобігання порушенням моральних та правових норм поведінки. Видається, що, узагальнивши подання в ідею, автори монографії знайшли інноваційні превентивні технології, методи та прийоми у вже добре відомій профілактиці протиправної та антигромадської поведінки [9].

5. Звертаючись до проблеми інновацій та інноваційних підходів, слід було б виділити певне фундаментальне дослідження, яке дало б відповіді на безліч питань. Серед таких праць, на наш погляд, можна відзначити роботи відомого вченого доктора педагогічних наук професора І.І. Циркуна та його учнів. Так, І.І. Циркун основну увагу приділив методологічним аспектам

дидактичних інновацій та інноваційній підготовці майбутніх педагогів на основі культурно-праксеологічної концепції. Він розробив дидактичну систему та технологію генези інноваційної культури у студентів. У результаті вчений створив новий науковий напрямок – «Моделювання та організація інноваційної професійної освіти». Можна сказати, що в сучасних умовах формується нова галузь педагогічної науки - інноваційна педагогіка [5].

Висновок. Підсумовуючи аналіз уявлень про інновації у вищій освіті, інноваційні концепції, напрямки, методи і прийоми, можемо констатувати наступне.

По-перше, у колективі ЗВО, який прагне стати інноваційним, не варто приділяти увагу лише запровадженню окремих елементів інноваційної діяльності, а впроваджувати цю діяльність на основі цілісної концепції з теоретичним та методологічним обґрунтуванням, створенням інноваційної дидактичної технології з урахуванням специфіки ЗВО, структури спеціальностей та спеціалізацій. Крім того, кожний ЗВО може обґрунтувати головну інноваційну ідею, відобразити її у своїй діяльності, найважливіших напрямках розвитку тощо. Варіанти дій інноваційної ідеї можуть бути різними.

По-друге, впровадження інноваційного підходу має призводити до значних змін освітнього процесу – появи власних досліджень у цій галузі, запровадження досягнень педагогічної науки у практику, спрямованості підвищення якості підготовки спеціалістів.

По-третє, керівництво ЗВО та члени колективу забезпечують впровадження інновацій в освітній процес, замикаючи діяльність на основній проблемі – надання самостійного статусу інноваційній підготовці майбутнього фахівця.

Очевидно, у ЗВО здобувачі повинні самі включатися в безперервну інноваційну практику, що має зовнішній статус у форматі формування інноваційної сприйнятливості та в цілому – інноваційної культури викладача та здобувача.

По-четверте, не варто розглядати інноваційну складову освітнього процесу як заздалегідь заданий алгоритм інноваційної діяльності. Навіть впроваджуючи вже наявний інноваційний досвід, ЗВО знаходить оригінальні підходи та шляхи його реалізації, адже в фундаментальній науці робляться відкриття, винаходи, а в прикладній – розробляються, апробуються та досліджуються технологічні аспекти інноваційної діяльності (у педагогіці часто використовується поняття «методичні нововведення»). Очевидно, що тема впровадження інноваційних технологій завжди залишатиметься відкритою для нового покоління вчених із різних галузей знань та міждисциплінарних досліджень.

Література:

1. Бартків, О. Готовність педагога до інноваційної професійної діяльності / Бартків О. // Проблеми підготовки сучасного вчителя № 1, 2010. С. 52-58

2. Громкова, М. Т. Методология педагогических инноваций в современном профессиональном образовании // *Primo aspect*. 2016. № 2. С. 68–76.
3. Інновації у вищій освіті: проблеми, досвід, перспективи : монографія / за ред. П. Ю. Сауха. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2011. 444 с.
4. Інноваційні педагогічні технології: теорія та практика використання у вищій школі : монографія / І. І. Доброскок, В. П. Коцур, С. О. Нікітчина [та ін.]: Переяслав-Хмельниць. держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих АПН України. Переяслав-Хмельниць. : Вид-во С. В. Карпук, 2008. 284 с.
5. Дичківська, І.М. Інноваційні педагогічні технології: Навчальний посібник [Текст] / І.М. Дичківська. К.: Академвидав, 2004. 352 с. ,
6. Докучаєва, В. В. Теоретико-методологічні засади проектування інноваційних педагогічних систем : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Докучаєва Вікторія Вікторівна ; Луган. нац. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ, 2007. 44 с.
7. Лисенко, М. В. Інноваційна парадигма вищої освіти України за умов переходу до інформаційного суспільства : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.10 / Лисенко Микола Владиславович. «Нац. техн. ун-т України «Київ. політехн. ін-т». К., 2013. 16 с.
8. Попова, О.В. Розвиток інноваційних процесів у середніх загальноосвітніх навчально-виховних закладах України в ХХ столітті: автореф. дис. На здобуття ступеня докт. пед. наук : спец. 13.00.01 / О. В. Попова. Харків, 2001. 42 с.
9. Сманцер А. П., Рангелова Е. М. Превентивная педагогика: методология, теория, методика. Минск : БГУ, 2008.
10. Хуторской А. В. Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения. М. : Издательство МГУ, 2003.
11. Jensen O.B., Richardson T. Regional innovation systems in the Lisbon strategy / [електрон. ресурс]: Режим доступу: www.ru.nl/publish/pages/514805/lag05-debruijn1.pdf

References:

1. Bartkiv, O. (2010). Hotovnist pedahoha do innovatsiinoi profesiinoi diialnosti [Teacher readiness for innovative professional activity]. *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia [Problems of modern teacher training]*. No. 2. P. 52-58 (in Ukrainian).
2. Hromkova, M.T. (2016). Metodolohyia pedahohycheskykh ynnovatsyi v sovremennom professyonalnom obrazovanuy. [Methodology of pedagogical innovations in modern vocational education]. *Primo aspect [Primo aspectu]*. No. 2. P. 68–76 (in Russian).
3. Saukha, P. Yu. (2011). Innovatsii u vyshchii osviti: problemy, dosvid, perspektyvy: monohrafiia / za red. P. Yu. Saukha. [Innovations in higher education: problems, experience, prospects: monograph. Edited by P. Yu. Saukha]. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. Ivana Franka. 444 p. (in Ukrainian).
4. Dobroskok, I. I., Kotsur, V. P., Nikitchyna, S. O. and oth. (2008). Innovatsiini pedahohichni tekhnolohii: teoriia ta praktyka vykorystannia u vyshchii shkol : monohrafiia [Innovative pedagogical technologies: theory and practice of use in higher education: monograph]. Pereyaslav-Khmelnys. state ped. University named after G. Skovorody, Pedagogical Institute. of education and adult education of the APN of Ukraine. Pereyaslav-Khmelnys. : Edited by S. V. Karpuk. 284 p. (in Ukrainian).
5. Dychkivska, I.M. (2004). Innovatsiini pedahohichni tekhnolohii: Navchalnyi posibnyk [Innovative pedagogical technologies: Study guide]. K.: Akademvydav, 352 p. (in Ukrainian).
6. Dokuchaieva, V. V.(2007). Teoretyko-metodolohichni zasady proektuvannia innovatsiinykh pedahohichnykh system : avt. DPS. [Theoretical and methodological principles of designing innovative pedagogical systems: author's abstract. thesis . Dr. Ped. of science]. Luhansk.44 p. (in Ukrainian).

7. Lysenko, M. V. (2013). Innovatsiina paradyhma vyshchoi osvity Ukrainy za umov perekhodu do informatsiinoho suspilstva : avtoref. dys. PhD. [The innovative paradigm of higher education of Ukraine under the conditions of the transition to the information society: author's abstract. Thesis PhD]. "National technical University of Ukraine "Kyiv. polytechnic institute". K. 16p. (in Ukrainian).

8. Popova, O.V. (2001). Rozvytok innovatsiinykh protsesiv u serednikh zahalnoosvitnikh navchalno-vykhovnykh zakladakh Ukrainy v KhKh stolitti: avtoref. dys. Na zdobuttia stupenia Dr. Ped. of science [The development of innovative processes in secondary educational institutions of Ukraine in the 20th century: author's abstract. thesis To obtain the degree of DPS]. Kharkiv. 42 p. (in Ukrainian).

9. Smantzer, A. P., Rangelova, E. M. (2008). Preventive pedagogy: methodology, theory, technique. [Preventive pedagogy: methodology, theory, methods]. Minsk: BSU. (in Russian).

10. Khutorskoy, A. V. (2003). Dydaktycheskaia эvrystyka. Teoryia y tekhnolohyia kreatyvnoho obuchenyia. [Didactic heuristics: Theory and technology of creative learning]. Moscow: Publish. of MGU. (in Russian).

11. Jensen, O.B., Richardson, T. Regional innovation systems in the Lisbon strategy. *Access mode::* www.ru.nl/publish/pages/514805/lag05-debruijn1.pdf